

MIKOŁAJ STANEK, ELŻBIETA SOBCZAK

POLACY I POLONIA W HISZPANII NA PRZEŁOMIE XX I XXI WIEKU

W maju 2006 r. Hiszpania, Portugalia, Finlandia oraz Grecja zrezygnowały z ograniczeń w swobodnym przepływie pracowników z krajów Europy Środkowo-Wschodniej – nowych członków Unii Europejskiej. Można się spodziewać, że podobnie jak w Zjednoczonym Królestwie, Irlandii i w mniejszym stopniu w Szwecji, które otworzyły swoje rynki pracy z chwilą rozszerzenia, nowe uwarunkowania legalne będą miały wpływ na intensywność wędrówek ludności. Zniesienie wspomnianych restrykcji zmieni również sytuację osób, które przybyły do tych krajów już wcześniej (przynajmniej od końca lat osiemdziesiątych liczba pracujących w Hiszpanii, Portugalii, Grecji i Finlandii systematycznie rosła)¹. Zniesienie restrykcji otwiera drogi awansu zawodowego osobom już wcześniej obecnym na tych rynkach pracy, i które do tej pory były zatrudniane w szarej strefie gospodarki lub mogły znaleźć legalne zatrudnienie wyłącznie w dziedzinach ściśle określanych przez politykę migracyjną i specjalne umowy bilateralne.

MIKOŁAJ STANEK – Universidad Complutense de Madrid; ELŻBIETA SOBCZAK – Uniwersytet Warszawski; e-mail: mstanek@cps.ucm.es

¹ K. R o m a n i s z y n, *Clandestine Labour Migration from Poland to Greece, Spain and Italy: Anthropological Perspectives*, w: *Eldorado or Fortress? Migration in Southern Europe*, red. R. L. King, G. Lazaridis, T. Charalambos, Londyn 2000, s. 125-144; M. O k ó l s k i, *Mobilność przestrzenna z perspektywy koncepcji migracji niepełnej*, w: *Ludzie na huśtawce. Migracje między peryferiami Polski i Zachodu*, red. E. Jaźwińska, M. Okólski, Warszawa 2001, s. 55; zob. również: C. H e l l e r m a n n, M. S t a n e k, *Nuevas perspectivas en los estudios sobre la inmigración de Europa Central y Oriental en España y Portugal*, Papeles del Este: Transiciones poscomunistas 11. www.ucm.es/BUCM/revistas/cee/15766500/articulos (data konsultacji 5 maja 2006).

Społeczność polonijna jest obecna w Hiszpanii od lat czterdziestych ubiegłego wieku. Od końca lat osiemdziesiątych ta niewielka, bo licząca w połowie owej dekady niespełna kilkaset osób grupa zaczęła się rozrastać za sprawą napływu emigrantów zarobkowych. W ciągu ostatnich piętnastu lat zbiorowość Polaków wrosła w wielokulturowe społeczeństwo hiszpańskie i zarazem, pomimo trudnych warunków życia na emigracji, rozwinęła działalność społeczną. W wielu miejscowościach powstały organizacje polonijne, otworzono polskie szkoły, intensywną działalność prowadzą ośrodki duszpasterstwa polonijnego. Coraz liczniejsze są również oddolne, spontaniczne inicjatywy integrujące lokalne skupiska emigrantów i pozwalające zarazem na utrzymanie łączności z ojczyzną.

Trudno jest obecnie przewidzieć, w jakim stopniu zniesienie wspomnianych ograniczeń wpłynie na życie polonijne w Hiszpanii. Dokładny opis przemian możliwy będzie dopiero za kilka lat. Nie ulega jednak wątpliwości, że taka analiza musi opierać się na porównaniu z sytuacją sprzed maja 2006 r. W artykule podjęliśmy się zadania opracowania swoistego *bilansu zamknięcia* odnoszącego się do sytuacji zbiorowości polskiej w Hiszpanii przed zniesieniem ograniczeń w dostępie do rynku pracy. Posłużyć on może jako punkt wyjścia w przyszłych badaniach nad życiem społeczności polonijnej za Pirenejami. W artykule omówiono główne cechy demograficzne i socjologiczne zbiorowości polskiej w Hiszpanii do maja 2006 r. W dalszych częściach opisano niektóre aspekty życia Polaków w Hiszpanii: działalność organizacji, duszpasterstwa, prasę oraz mniej sformalizowane rodzaje aktywności integrujące środowisko polskie.

I. OBECNOŚĆ POLAKÓW W HISZPANII PRZED 1989 ROKIEM

Obecność Polaków w Hiszpanii datuje się co najmniej od XVI wieku. W okresie I Rzeczypospolitej do Hiszpanii przybywali podróżnicy, dyplomaci oraz duchowni. W okresie rozbiorowym Polacy zaznaczyli swą obecność na ziemi hiszpańskiej uczestnictwem wojsk Księstwa Warszawskiego w wojnie o niepodległość (1808-1814), a niespełna dwie dekady później udziałem w pierwszej wojnie karlistowskiej Pułku Ułanów Polskich przy francuskiej Legii Cudzoziemskiej (1833-1839)². Nieliczna grupa uczestników tych wyda-

² G. Bąk, *Prólogo*, w: *Soldados Polacos en España durante la Guerra de la Independencia Española (1808-1814)*, red. F. Presa Gonzalez, G. Bąk, A. Matyjaszczyk Grenda, R. Monforte Dupert, Madryt 2004, s. 9-33; M. Kudła, *Szlak bojowy polskich ułanów w czasie*

rzeń osiedliła się w Hiszpanii na stałe. W drugiej połowie XIX i na początku XX wieku Hiszpania stała się celem podróży, a w niektórych przypadkach czasowego lub stałego osiedlenia niewielkiej grupy Polaków³. Znaleźli się wśród nich również naukowcy, pisarze i artyści. W Hiszpanii przebywali między innymi filozof Wincenty Lutosławski, literaci – Stanisław Przybyszewski, Tadeusz Peiper i etnograf Eugeniusz Frankowski⁴. W okresie międzywojennym Polacy w Hiszpanii stanowili nieliczną i bardzo rozproszoną terytorialnie grupę. Według Hiszpańskiego Spisu Powszechnego z 1931 r. w Hiszpanii przebywało 182 obywateli polskich. Byli to w głównej mierze pracownicy polskich firm i placówek handlowych, specjaliści zatrudnieni w przedsiębiorstwach hiszpańskich, przedstawiciele wolnych zawodów oraz ich rodziny⁵. Wybuch hiszpańskiej wojny domowej (1936-1939) przyciągnął rzesze ochotników z wielu krajów świata, w tym również Polski. Szacuje się, że około 4 tysięcy obywateli polskich o różnym pochodzeniu etnicznym i narodowym⁶ zasililo szeregi Brygad Międzynarodowych – wspierających obóz republikański komunistycznych jednostek ochotniczych. Nie należy też zapominać o grupie Polaków, którzy znaleźli się w Hiszpanii, aby walczyć po stronie frankistowskiej⁷. Po wybuchu II wojny światowej przez Hiszpanię wiódł szlak, którym polscy żołnierze i uchodźcy usiłowali przedostać się z okupowanej Europy do Wielkiej Brytanii. Wędrowka wielu z tzw. *turystów Sikorskiego* kończyła się w obozach internowania lub więzieniach hiszpańskich. Trudno jest określić, ilu Polaków zostało zatrzymanych na ziemi hiszpańskiej w okresie wojny. Historycy szacują, że przez obóz w Miranda de

pierwszej wojny karlistowskiej, w: *Studia polsko-hiszpańskie. Wiek XIX*, red. J. Kieniewicz, Warszawa: UW 2002, s. 77-93.

³ Na podstawie dostępnych danych statystycznych trudno jest określić liczbę Polaków mieszkających w Hiszpanii w XIX i na początku XX wieku. Przeprowadzane w owym okresie spisy powszechne traktowały osoby polskiego pochodzenia jako obywateli któregoś z państw zaborczych.

⁴ Szeroko na ten temat: G. M a k o w i e c k a, *Po drogach polsko-hiszpańskich*, Kraków 1984.

⁵ Instituto Nacional de Estadística, *Censo de la población de España: según el empadronamiento hecho en la Península e islas adyacentes y posesiones del norte y costa occidental de África el 31 de diciembre de 1930*, Madrid 1931. <http://www.ine.es/inebasweb/71807.do?language=0> (data konsultacji 21 kwietnia 2006).

⁶ J. E. Z a m o j s k i, *Interbrygadziści Republiki Hiszpańskiej – po kłesce... losy Polaków*, w: *Hiszpania–Polska. Spotkania*, red. E. E. Gonzalez, M. Nalewajko, Warszawa 2003, s. 10.

⁷ J. S. C i e c h a n o w s k i, *Polscy ochotnicy po stronie narodowej w czasie hiszpańskiej wojny domowej (1936-1939)*, w: *Studia polsko-hiszpańskie. Wiek XX*, red. J. Kieniewicz, Warszawa: UW 2004, s. 117-151.

Ebro – miejsce, w którym najczęściej umieszczano Polaków, przeszło od 1200-2000 Polaków⁸. Po zakończeniu wojny zaledwie kilkudziesięciu byłych więźniów zdecydowało się na pozostanie w Hiszpanii.

Z grupy osób, których losy sprowadziły do Hiszpanii jeszcze w trakcie trwania lub po zakończeniu wojny, i które zdecydowały się na osiedlenie w tym kraju, wyłoniło się dobrze zorganizowane, choć niewielkie, środowisko polonijne. Szczególne znaczenie dla rozwoju wspólnoty polonijnej w Hiszpanii miał przyjazd grupy 150 młodych studentów – w głównej mierze byłych żołnierzy Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie, których zakończenie wojny zastało w różnych krajach Europy (Włochy, Austria, Niemcy, Wielka Brytania i inne). Byli oni stypendystami hiszpańskiej organizacji *Obra Católica de Asistencia Universitaria*, a ich przybycie stanowiło część realizowanego przez rząd gen. Franco programu pomocy narodom Europy Środkowo-Wschodniej znajdującym się pod jarzmem komunistycznym⁹. Mimo że duża część studentów wyjechała po odbyciu studiów, to stypendyści, którzy zdecydowali się na pozostanie w Hiszpanii, stanowili trzon wspólnoty polonijnej w Hiszpanii, a wielu z nich zasiłowało elitę intelektualną społeczeństwa hiszpańskiego. W Spisie Powszechnym z 1950 r. stwierdzono obecność w Hiszpanii 258 osób polskiego pochodzenia.

W kolejnych powojennych dekadach liczebność Polaków w Hiszpanii nie uległa szczególnym zmianom. Według Spisu Powszechnego z 1970 r. w Hiszpanii przebywało 239 osób polskiego pochodzenia¹⁰. Bez wątplenia, w ciągu dwudziestu lat oddzielających oba wspomniane spisy pewna część Polaków opuściła Hiszpanię (na przykład znaczna część wspomnianych stypendystów), lecz równocześnie na osiedlenie w Hiszpanii decydowały się inne osoby polskiego pochodzenia. Na uwagę zasługuje fakt, że osoby te przybywały za Pireneje z innych krajów emigracji, takich jak Wielka Brytania, Stany Zjednoczone czy kraje Ameryki Południowej. Polacy osiedlali się w Hiszpanii, gdyż nie mogli lub nie chcieli wracać do ojczyzny i za Pirenejami poszukiwali szans życiowych, których nie znaleźli w innych krajach.

Charakter migracji polskiej do Hiszpanii zaczął się zmieniać w latach siedemdziesiątych. W 1977 r. nawiązane zostały kontakty dyplomatyczne

⁸ M. E i r o a, *Obóz koncentracyjny w kraju neutralnym. Polacy w Miranda de Ebro*, w: *Studia polsko-hiszpańskie. Wiek XX*, s. 157.

⁹ M. E i r o a, *Las relaciones de Franco con Europa Centro-Oriental (1939-1955)*, Barcelona 2001, s. 122-123.

¹⁰ Do liczby tej należałoby dodać Polaków, którzy przyjęli obywatelstwo hiszpańskie, mieli paszporty innych krajów lub figurowali jako bezpaństwowcy.

między Królestwem Hiszpanii a PRL¹¹. Nasiliła się wymiana handlowa, częstsze były kontakty naukowe, przystępniejsze stały się ceny wyjazdów turystycznych do Hiszpanii. Zmiany te prowadziły do stopniowego wzrostu liczby Polaków odwiedzających ten kraj i decydujących się na pozostanie w nim. Na Półwyspie Iberyjskim osiedlały się w tym czasie głównie osoby wchodzące w związki małżeńskie z Hiszpanami lub z Polakami zdomowionymi już na tych terenach¹².

W latach osiemdziesiątych, a w szczególności po wprowadzeniu stanu wojennego zjawisko napływu Polaków do Hiszpanii uległo znacznym zmianom. W ciągu tej dekady wzrosła liczba osób emigrujących za Pireneje. Zauważyć należy równocześnie, że Hiszpania przyjmowała bez ograniczeń przybyszy z Polski i traktowała ich jak emigrantów politycznych nawet wówczas, gdy ich motywy opuszczenia kraju były przede wszystkim ekonomiczne¹³. Przyjeżdżający wnosili o przyznanie statusu uchodźcy lub azylanta, co automatycznie dawało prawo do czasowego pobytu oraz do otrzymywania od instytucji rządowych i pozarządowych zapomóg (pieniężnych, żywności, odzieży i niekiedy mieszkań socjalnych). Według danych hiszpańskiego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych na lata 1979-1989 wniosek o przyznanie statusu uchodźcy lub azylanta zgłosiło 4784 obywateli polskich, z czego pozytywnie rozpatrzono jedynie 85 podań. Jak szacuje M. D. Arnal, w 1989 r. w Hiszpanii przebywało ogółem 4500 Polaków¹⁴. Z wywiadów z emigrantami przybyłymi w tym okresie wynika, że Hiszpania, podobnie jak inne kraje Europy Zachodniej¹⁵, była dla większości z nich jedynie „krajem tranzytowym” w drodze do Stanów Zjednoczonych, Kanady i Australii. W związku z tym podanie o przyznanie praw uchodźczych było jedynie for-

¹¹ Do końca lat sześćdziesiątych Hiszpania uznawała jedynie Rząd Polski na Uchodźstwie. Dopiero w 1969 r. nawiązane zostały pierwsze stosunki konsularne między Hiszpanią a PRL. Pełne relacje dyplomatyczne zostały nawiązane po śmierci gen. Francisco Franco.

¹² M. P. M a l i n o w s k i R u b i o, *Kobiety polskie w Hiszpanii*, w: *Kobiety i młodzież w migracjach. Migracje i społeczeństwo XX wieku*, red. J. Zamojski, Warszawa 2005, s. 280.

¹³ Analogiczne sytuacje miały miejsca w innych krajach Zachodu przyjmujących przybyszów z Polski. Zob. W. H ł a d k i e w i c z, *Zbiorowości polonijne lat dziewięćdziesiątych w Europie Zachodniej. Sposoby opisu i wyjaśniania zjawiska*, w: *Emigracja z Polski po 1989 roku*, red. B. Klimaszewski, Kraków 2002, s. 34-35.

¹⁴ Badaczka uwzględniła w szacunkach zarówno osoby starające się w owym czasie o przyznanie statusu uchodźcy, jak i osoby posiadające pozwolenie na pobyt oraz Polaków z obywatelstwem hiszpańskim. Zob. M. A r n a l, *Inmigrantes polacos en Espana. El camino como concepto teórico para el estudio de la adaptación*, Madryt 1998, s. 201.

¹⁵ O k ó l s k i, *Mobilność przestrzenna*, s. 55.

mą legalizacji sytuacji, niezbędną dla uzyskania pozwolenia na wyjazd do któregoś z wymienionych krajów i potrzebną dla uzyskania pomocy materialnej ze strony administracji państwowej i organizacji charytatywnych w okresie oczekiwania na rozpatrzenie wniosku o przesiedlenie. Do 1989 r. z Hiszpanii do USA i innych krajów zamorskich wyjechało od 1000 do 1500 osób.

II. SYTUACJA POLAKÓW W HISZPANII PO 1989 ROKU

Przemiany demokratyczne z przełomu lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych stały się źródłem kolejnej zmiany ilościowej i jakościowej w napływie Polaków do Hiszpanii. Zaostrzenie polityki względem uchodźców z Polski w krajach Europy Zachodniej (w Niemczech, Austrii, krajach skandynawskich) na przełomie 1989 i 1990 r. doprowadziło do licznego (choć trudnego do określenia) napływu migrantów „wtórnych”¹⁶ na Półwysep Iberyjski. W tym samym czasie Stany Zjednoczone ograniczyły, do tej pory stosunkowo łatwy, dostęp Polaków do prawa pobytu. W sierpniu następnego roku Kanada zamknęła program przesiedleń sponsorowanych. W tej sytuacji duża część z osób pragnących osiedlić się za Oceanem została zmuszona do pozostania w Hiszpanii. Pod tym względem administracja hiszpańska okazała się znacznie mniej rygorystyczna, gdyż jeszcze do 1993 r. Biuro ds. Azylu i Uchodźców przyjmowało do rozpatrzenia wnioski o przyznanie azylu lub statusu uchodźcy. Poza tym Hiszpania miała problemy z kontrolą granic i egzekwowaniem uregulowań odnoszących się do deportacji imigrantów nielegalnych i osób, którym odmówiono przyznania statusu uchodźcy¹⁷. Dodatkowym czynnikiem zachęcającym do przyjazdu i pozostania w Hiszpanii była (i jest nadal) olbrzymia szara strefa zatrudnienia, umożliwiająca znalezienie nielegalnej pracy, a przez to uzyskanie środków do życia na marginesie jakichkolwiek uregulowań prawnych¹⁸. Jak szacuje cytowana wcześniej badaczka, w 1991 r. w Hiszpanii przebywało przynajmniej 7800 Polaków. Ostatnia fala emigracji osiedleńczej zbiegła się w czasie z nasileniem migracji o charakterze czasowym. Od początku lat dziewięć-

¹⁶ Pod tym pojęciem rozumiemy osoby przemieszczające się z jednego kraju emigracji do drugiego. Por. J. K o r c z y ń s k a, *Sezonowe wyjazdy zarobkowe Polaków do Niemiec*, Warszawa 2003, s. 48.

¹⁷ Należy jednak nadmienić, że po 1991 r. nieliczna ich część została rozpatrzona pozytywnie. V. R o d r í g u e z, *Los polacos en España. De refugiados a inmigrantes*, „Estudios geográficos” 1995, nr 220, s. 529.

¹⁸ M. S t a n e k, *Sytuacja imigrantów na hiszpańskim rynku pracy*, „Polityka Społeczna” 2006, nr 7(388), s. 23.

dziesiątych coraz większą część wśród napływających do Hiszpanii stanowiły osoby, których celem był krótkotrwały pobyt, zarobienie zadowalającej ilości pieniędzy i powrót do kraju¹⁹. Szczególnie użyteczne w realizacji tych celów okazywały się sieci kontaktów, które rozwinęły się w środowisku polskich „uchodźców” jeszcze w latach osiemdziesiątych, oraz zniesienie w 1994 r. obowiązku posiadania wizy wjazdowej dla osób przyjeżdżających na krócej niż 90 dni.

W drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych liczba Polaków w Hiszpanii stopniowo rosła, choć z mniejszą intensywnością niż w przypadku nacji, które dominują w pejzażu imigracyjnym Hiszpanii, np. Ekwadorczyków, Marokańczyków, Rumunów, Argentyńczyków, Kolumbijczyków. Według Spisu Powszechnego z 2001 r. na obszarze tego kraju przebywało w tym okresie 16 236 obywateli polskich²⁰. Równocześnie w pierwszych latach XXI wieku można było zaobserwować znaczny wzrost intensywności napływu obcokrajowców, w tym również Polaków, spowodowany przeprowadzanymi w 2000 i 2001 r. procesami legalizacji cudzoziemców, które bez wątpienia przyczyniły się do wzrostu zainteresowania Hiszpanią jako potencjalnym celem wędrówek.

Analiza hiszpańskich danych meldunkowych²¹ z początku 2005 r. pozwala stwierdzić, że w ciągu czterech lat, które upłynęły od Spisu Powszechnego,

¹⁹ Jak zauważają badacze zjawisk migracyjnych, od 1989 r. taka forma ruchliwości stała się dominująca wśród polskich migrantów ekonomicznych. Zob. O k ó l s k i, *Mobilność przestrzenna*, s. 48-55; P. K a c z m a r c z y k, *Migracje zarobkowe Polaków w dobie przemian*, Warszawa 2005, s. 130-134.

²⁰ Dla porównania, w polskim Narodowym Spisie Powszechnym Ludności i Mieszkań zrealizowanym ponad rok później stwierdzono, że spośród ponad 78 6000 osób, które przebywały za granicą przez okres dłuższy niż dwa miesiące, 14 492 znajdowało się w Hiszpanii. Główny Urząd Statystyczny, *Migracje zagraniczne ludności 2002*, Warszawa 2003, s. 178.

²¹ Informacje na temat danych meldunkowych są bardzo cennym źródłem danych dotyczących liczby, rozmieszczenia i podstawowych cech demograficznych obcokrajowców zamieszkałych w Hiszpanii. W 2000 r. nowe prawo o cudzoziemcach ustaliło możliwość dokonywania meldunku przez osoby, które nie posiadają pozwolenia na pobyt. Zameldowanie się jest niezbędne dla uzyskania karty opieki medycznej, do której, według nowej ustawy, mają prawo również obcokrajowcy przebywający w Hiszpanii nielegalnie. Zaświadczenie o stałym miejscu zamieszkania, które otrzymuje się po dokonaniu zameldowania, ma szczególne znaczenie w przypadku amnestii dla „nielegalnych” imigrantów. Korzyści te są zachętą dla cudzoziemców przebywających na terytorium Hiszpanii do składania wniosków o zameldowanie. W związku z tym statystki meldunkowe można uznać za najbardziej wiarygodne (choć nie pozbawione wad i zniekształceń) i zarazem wyjątkowe na skalę europejską źródło informacji na temat liczebności i głównych cech demograficznych zbiorowości imigranckiej w Hiszpanii. Zob. J. A r a n g o, *Immigración en España a comienzos del siglo XXI*, w: *Informe sobre la situación demográfica en España 2004*, red. J. Leal Maldonado, Madryt 2004, s. 176.

liczba emigrantów z Polski co najmniej się podwoiła. Na początku 2005 r. w Hiszpanii było zameldowanych 36 477 obywateli polskich. Zaznaczyć jednak należy, że dane te nie obejmują całej zbiorowości polskiej, co ma związek z ograniczeniami metodologicznymi przy rejestrowaniu populacji obcokrajowców. Wynikają one z jednej strony z mobilności tych zbiorowości, z drugiej zaś z problemów związanych z przyjętymi kryteriami kategoryzacji i agregacji uzyskanych danych. Przy ustalaniu liczby Polaków w Hiszpanii należy brać więc również pod uwagę osoby niezameldowane w tym kraju. Dotyczy to przede wszystkim osób przyjeżdżających na krótki czas (2-6 miesięcy) do nielegalnej pracy w dużych metropoliach. Opierając się na własnych badaniach możemy stwierdzić, że odsetek osób przebywających na obszarach miejskich bez zameldowania nie przekracza 10% ludności zameldowanej, co pozwala oszacować ich liczbę jako nie większą niż 3500 osób w 2005 r. Do zbiorowości polonijnej w Hiszpanii dodać należy osoby urodzone w Polsce, lecz już posiadające obywatelstwo hiszpańskie. Ich liczba wynosiła 1121 w 2005 r. Rośnie też liczba osób o polskim pochodzeniu, lecz urodzonych już na hiszpańskiej ziemi. Według danych Instituto Nacional de Estadística w 1996 r. na świat przyszło 257 dzieci, których przynajmniej jedno z rodziców było polskiego pochodzenia. Po ośmiu latach, w 2004 r. hiszpańskie szpitale zarejestrowały narodziny już 837 dzieci, które określić można mianem drugiego pokolenia emigracji polskiej w Hiszpanii. W tej liczbie niespełna 44% nowo narodzonych stanowiły dzieci ze związków między Polakami, a 40% pochodziło z rodzin, w których jedno z rodziców było narodowości hiszpańskiej. Pozostałe były owocem związków Polaków z osobami innych narodowości²².

Przy szacowaniu liczby Polaków przebywających na stałe i czasowo w Hiszpanii należy uwzględnić pracowników sezonowych. Do 1 maja 2006 r. oku, czyli do ustanowienia swobody przepływu pracowników między Polską a Hiszpanią, obywatele polscy mieli możliwość wyjazdu do pracy na podstawie umowy bilateralnej między obydwojoma krajami z 2002 r.²³ Według danych uzyskanych przez autorów z Ministerstwa Gospodarki, w 2005 r. do

²² Instituto Nacional de Estadística, *Movimiento Nacional de Poblacion 2004*, <http://www.ine.es/inebase/cgi/> (data konsultacji 21 kwietnia 2006).

²³ Umowa o wzajemnym przepływie pracowników między Hiszpanią a Polską z 2002 r. dotyczyła pracowników stałych (zatrudnionych przez co najmniej rok), sezonowych (zatrudnionych do 9 miesięcy w roku) i stażystów (zatrudnionych przez okres do 18 miesięcy). Kandydaci byli wybierani w procesach selekcyjnych na podstawie ofert zatrudnienia zgłaszanych przez przedsiębiorców hiszpańskich.

pracy w Hiszpanii przyjechało ponad 11 500 Polaków. Pracowników tych kierowano głównie do pracy w rolnictwie i ogrodnictwie na południu Hiszpanii. Podsumowując, przy uwzględnieniu informacji ze wszystkich przytoczonych źródeł, można przyjąć, że w 2005 r. całkowita liczba obywateli polskich i osób polskiego pochodzenia przebywających na stałe i czasowo w Hiszpanii wynosiła od 45 do 60 tysięcy.

III. STRUKTURA DEMOGRAFICZNA

Zbiorowość Polaków w Hiszpanii charakteryzuje duża proporcjonalność pod względem struktury płci. W 2005 r. kobiety stanowiły 49% wszystkich osób obywateli polskich zameldowanych na terytorium Hiszpanii. Podkreślić jednak należy, że na początku lat dziewięćdziesiątych niemal 70% Polaków zamieszkałych w Hiszpanii stanowili mężczyźni²⁴. Dysproporcja ta wynikała ze specyfiki procesu migracyjnego w owym okresie. Na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych, czyli jeszcze w fazie „pionierskiej” emigracji Polaków do Hiszpanii, dominował wzór napływu, w którym mężczyzna przybywał jako pierwszy i następnie ułatwiał przyjazd pozostałym członkom rodziny. W latach dziewięćdziesiątych jednak systematycznie rosła liczba kobiet, które przybywały do Hiszpanii pozostawiając rodziny w Polsce²⁵. Na uwagę zasługuje fakt, że mimo zrównoważenia ogólnych proporcji, można zaobserwować istotne zróżnicowanie struktury pod względem płci w poszczególnych kategoriach wiekowych. O ile mężczyźni przeważają w przedziale wiekowym 30-49 lat (58%), o tyle w grupie wiekowej młodych dorosłych (20-29 lat) kobiety stanowią większość (55%). Podobnie rzecz się ma w grupach obejmujących osoby starsze. Niemal 60% osób z tej kategorii to kobiety. Za przypadek szczególny w tym kontekście uznać można wyjazdy do pracy sezonowej w ogrodnictwie i rolnictwie na południu Hiszpanii. Wśród osób przyjeżdżających w tym celu zdecydowaną większość stanowią kobiety. Dysproporcje te mają związek ze zjawiskiem selekcji pracowników przez instytucje zajmujące się naborem w Polsce, co z kolei wynika z preferencji hiszpańskich przedsiębiorców rolnych²⁶.

²⁴ R o d r í g u e z, *Los polacos en España*, s. 537.

²⁵ E. R a m í r e z G o i c o e c h e a, *La comunidad polaca en España. Un colectivo particular*, „Revista española de investigaciones sociológicas” 2003, nr 102, s. 71.

²⁶ W badaniach dotyczących dostępu imigrantów do prac w sektorze rolniczym w różnych regionach Hiszpanii zaobserwowano zjawisko dyskryminacji pod względem rasy i płci. Przed-

Zbiorowość Polaków zamieszkałych w Hiszpanii jest demograficznie młoda. Według danych meldunkowych na rok 2005 osoby w wieku 20-49 lat stanowią około 74%. Tak duży udział osób w pełni wieku produkcyjnego jest całkowicie zrozumiały, zważywszy na ekonomiczny charakter migracji Polaków do Hiszpanii. Dane z pierwszych 5 lat aktualnej dekady wskazują, że systematycznie rośnie odsetek osób z grupy wiekowej 20-29 lat. Stanowią one aktualnie 33%, podczas gdy jeszcze w 2000 r., grupa ta nie przekraczała 25% zbiorowości Polaków. Rosnący odsetek osób przyjeżdżających do Hiszpanii przed założeniem rodziny i rozpoczęciem cyklu reprodukcyjnego powoduje, że zmniejsza się udział najmłodszych grup wiekowych w całej zbiorowości. Odsetek osób w grupie wiekowej 0-19 zmalał z 24% w 2000 do 18% w 2005 r.

IV. MIEJSCA POCHODZENIA I OSIEDLENIA

Polacy osiedlający się w Hiszpanii w pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych pochodzili w głównej mierze z Polski południowo-wschodniej, a w szczególności z ówczesnych województw: rzeszowskiego, tarnobrzeskiego, tarnowskiego i lubelskiego²⁷. Badania realizowane w późniejszych latach potwierdzają te dane. Okolice Mielca, Tarnobrzega, Tarnowa pozostają głównymi obszarami, z których rekrutują się emigranci ekonomiczni przybywający do Hiszpanii²⁸. W ostatnich latach zaobserwować można wzrost liczby osób pochodzących z innych obszarów – regionu Dolnego Śląska, Warmii i Mazur oraz Pomorza Zachodniego.

Polacy są obecni we wszystkich regionach Hiszpanii. Podkreślić jednak należy, że regiony Madrytu, Walencji oraz Katalonii skupiają niemal 75% wszystkich Polaków mieszkających w Hiszpanii. Autonomiczna Wspólnota Madrycka (*Comunidad Autonoma de Madrid*) jest regionem, w którym prze-

siębiorcy wolą zatrudniać przy pracach przy zbiorach owoców i warzyw kobiety z krajów Europy Środkowo-Wschodniej, co wynika z przekonania o większej zdolności pracownic ze wschodniej części kontynentu do adaptacji do warunków pracy oraz ich większej spolegliwości. Por. E. G u a l d a, M. R u i z G a r c i a, *Migración femenina de Europa del Este y mercado de trabajo agrícola en la provincia de Huelva, España*, „Migraciones internacionales” 2004, nr 2(4), s. 54-58. Zob. również: M. L. C a s t e l l a n o s, A. P e d r e ñ o, *Desde El Ejido al accidente de Lorca*, „Sociología del trabajo” 2001, nr 42, s. 14-21.

²⁷ M. J. A g u i l e r a, M. P. G o n z a l e z, V. R o d r í g u e z, *La nouvelle immigration polonaise en Espagne*, „Revue europeenne des migrations internationales” 1996, nr 12(1), s. 95.

²⁸ R a m í r e z G o i c o e c h e a, *La comunidad*, s. 66.

bywa ich najwięcej. W 2005 r. mieszkało tam 18 059 obywateli polskich – prawie połowa wszystkich osób zameldowanych w Hiszpanii (49,5%). Jednakże w samej stolicy zamieszkiwało jedynie 7106 obywateli polskich, co stanowi 40% całej zbiorowości osiadłej w regionie madryckim²⁹. Pozostali mieszkają w miastach-sypialniach we wschodniej części regionu stołecznego (miejscowości Alcalá de Henares, Coslada, Vicalvaro), a także na południu (miejscowości Parla, Getafe, Mostoles, Alcorcón). Wśród pozostałych miejscowości, w których koncentrują się Polacy, znajdują się duże aglomeracje miejskie Hiszpanii: Barcelona i Walencja. O wyborze obszarów miejskich jako miejsca osiedlenia decyduje przede wszystkim łatwość w dostępie do chłonnych rynków pracy³⁰. Z drugiej strony tendencję do osiedlania się na obrzeżach aglomeracji można wytłumaczyć niższymi cenami wynajmu i kupna mieszkań w tych rejonach, a także dynamiką działania sieci migracyjnych, nadających kierunek strumieniom napływających emigrantów³¹.

Duża liczba Polaków osiedla się również w miejscowościach wypoczynkowych nad Morzem Śródziemnym – w Alicante i na Wyspach Balearskich. W miejscach tych nie jest trudno o pracę w usługach turystycznych oraz przy budowie i konserwacji domów wypoczynkowych czy instalacji rekreacyjnych. Mówiąc o geografii rozmieszczenia Polaków w Hiszpanii, nie należy zapominać o osobach przyjeżdżających do prac sezonowych związanych z intensywną produkcją rolną. Robotnicy sezonowi kierują się przede wszystkim do południowo-zachodnich rejonów Hiszpanii, a w szczególności prowincji Huelva.

V. WYKSZTAŁCENIE I SYTUACJA ZAWODOWA

Większość Polaków osiadłych za Pirenejami w pierwszych dekadach po II wojnie światowej osiągnęła wysoką pozycję społeczno-zawodową. Środowisko polskie wyróżniało się na tle społeczeństwa hiszpańskiego wysokim poziomem kwalifikacji, uzyskanym jeszcze w Polsce lub już na obczyźnie. Wśród członków kolonii polskiej tego okresu znaleźli się renomowani leka-

²⁹ Dane ze strony internetowej Urzędu Miasta Madrytu. <http://www.munimadrid.es/estadistica/poblacion/pobExtr/pobExtranjera.asp> (data konsultacji 21 kwietnia 2006).

³⁰ Ayuntamiento de Alcalá de Henares, *Nuevos yacimientos de empleo: la mejora de la vivienda en Alcalá de Henares*, Alcalá de Henares 1999, s. 234-238.

³¹ R a m í r e z G o i c o e c h e a, *La comunidad*, s. 74.

rze, dyrektorowie i kierownicy przedsiębiorstw oraz pracownicy naukowcy³². Nowa fala migracyjna zapoczątkowana w latach osiemdziesiątych znacznie zmieniła strukturę cechy zbiorowości polskiej pod względem wykształcenia. Od końca lat osiemdziesiątych zaobserwować można stopniowe obniżanie się średniego poziomu kwalifikacji. Według Spisu Powszechnego z 2001 r. 17% Polaków zamieszkujących Hiszpanię miało wykształcenie wyższe, 55% wykształcenie średnie ogólne i techniczne oraz 19% zawodowe. Stan ten odbiega znacząco od sytuacji ze spisu z 1991 r., w którym aż 26,5% Polaków posiadało dyplomy uczelni wyższych³³.

Obniżaniu się poziomu wykształcenia towarzyszy zmiana w charakterze wykonywanych przez polskich imigrantów zawodów. Podobnie jak większość imigrantów przybywających do Hiszpanii z innych krajów, Polacy zatrudniani są głównie przy pracach fizycznych, w zawodach, które nie wymagają wysokich kwalifikacji i przez to charakteryzują się stosunkowo niskim statusem społecznym³⁴. Równocześnie można zauważyć, że w ostatnich 15 latach nastąpiła koncentracja polskich emigrantów w kilku zaledwie sektorach rynku pracy: budownictwie i remontach w przypadku mężczyzn oraz pracach domowych i rolnictwie w przypadku kobiet. Według danych hiszpańskiego Ministerstwa Pracy i Spraw Społecznych w 2004 r. 23 559 obywateli polskich zatrudnionych było legalnie. W tej liczbie ponad 46% stanowiły osoby zatrudnione w sektorze rolnym, 27% w szeroko pojętych usługach (handel, administracja, zakłady naprawcze, pomoc domowa i opieka nad członkami rodziny), 21% przy pracach budowlanych i 6% w przemyśle. Ponad 70% kobiet zatrudnionych legalnie w Hiszpanii w 2004 r. pracowało w rolnictwie, a 25% w usługach. W przypadku mężczyzn 46% pracowało w budownictwie, 31% w usługach i 12,5% w rolnictwie³⁵. Dane te traktować należy jednakże z dużą ostrożnością, gdyż – jak już wspomniano – wykluczają one osoby zatrudnione w szarej strefie gospodarki i zarazem uwzględniają pracowników sezonowych przebywających w Hiszpanii zaledwie kilka miesięcy w roku, co tłumaczy tak niezmiernie wysoki odsetek kobiet zatrudnionych w sektorze rolnym. W dużych ośrodkach miejskich mężczyźni znajdują przede wszystkim

³² Szeroko na ten temat: A. B a n a s z e k, *Polonia hiszpańska. Charakterystyka historyczno-społeczna*, „Studia Polonijne” 22(2001), s. 182-187.

³³ M. N a l e w a j k o, *Imigranci polscy w Hiszpanii – przypadek typowy czy szczególny?*, „Przegląd Polonijny” 2003, nr 4(110), s. 92.

³⁴ Zob. S t a n e k, *Sytuacja imigrantów*, s. 24-25.

³⁵ Secretaría de Estado de Inmigración y Emigración, *Anuario Estadístico de Inmigración. Año 2004*, Madryt 2004, s. 470-488.

pracę w niewielkich firmach zajmujących się remontami mieszkań oraz pracami wykończeniowymi³⁶, kobiety zatrudniane są natomiast przy pracach domowych w charakterze sprzątaczek lub opiekunek do dzieci. Osoby niepracujące we wspomnianych dziedzinach, znajdują zatrudnienie przede wszystkim w usługach – mężczyźni przy magazynowaniu i dystrybucji towarów, kobiety zaś w handlu oraz w branży hotelowej i restauracyjnej. Za przypadek szczególnie można uznać zatrudnienie polskich specjalistów służby zdrowia. Jeszcze przed majowym otwarciem rynku pracy kilkuset lekarzy i kilkaset pielęgniarek dzięki pośrednictwu Krajowej Izby Lekarskiej znalazło pracę w szpitalach i ośrodkach zdrowia kilku hiszpańskich regionów³⁷. Według informacji uzyskanych w badaniu sondażowym przeprowadzonym w regionie madryckim w pierwszej połowie 2006 r., ponad 35% czynnych zawodowo Polaków pracowało w szarej strefie. W tym samym badaniu stwierdzono, że 65% polskich mężczyzn pracuje w zawodach związanych z budownictwem oraz renowacją budynków i pomieszczeń, 10% w usługach transportowych i 5% w handlu. Wśród pracujących w tym regionie Polek ponad 65% jest zatrudnionych przy pracach domowych, 7% w sektorze hotelarskim i restauracyjnym i 6% w handlu³⁸. Choć dane te ograniczają się jedynie do regionu madryckiego, można przypuszczać, że zbliżona sytuacja ma miejsce w skupiskach polskich w większości aglomeracji miejskich w innych regionach kraju.

VI. ORGANIZACJE POLONIJNE

Powstała tuż po II wojnie światowej polska kolonia w Hiszpanii już od początku swego istnienia rozwinęła szeroką działalność organizacyjną. W różnych okresach powstały stowarzyszenia tak na skalę lokalną, jak i należące do ogólnoświatowych stowarzyszeń polonijnych. Pierwsze polskie organizacje na ziemi hiszpańskiej powstały zaraz po wojnie. W 1946 r. utworzono Towa-

³⁶ Zob. Colectivo IOE, *Inmigración y trabajo. Trabajadores inmigrantes en el sector de la construcción*, Madryt 1998, s. 155.

³⁷ *España ficha a cientos de médicos polacos ante la falta de aspirantes*, „El País” 20 I 2006, s. 31. Sondaż został przeprowadzony przez M. Stanka na próbie 240 dorosłych osób urodzonych w Polsce i mieszkających na stałe lub tymczasowo w Autonomicznym Regionie Madrytu.

³⁸ Z czasem, dzięki licznym kontaktom ze studentami polskimi na całym świecie, Związek Akademików Polaków przekształcił się w sekcję hiszpańską Polskiego Stowarzyszenia Studentów na emigracji z siedzibą główną w Londynie. Zob. B a n a s z e k, *Polonia hiszpańska*, s. 177.

rzystwo Pomocy Polakom założone w Madrycie przez ks. Antoniego Liedtkego. Jego głównym zadaniem było niesienie pomocy materialnej i w legalizacji pobytu polskim żołnierzom, byłym więźniom obozów hiszpańskich, którzy postanowili osiedlić się w Hiszpanii. W tym samym czasie powstał Związek Akademików Polaków w Hiszpanii, założony przez Polaków studiujących na uczelniach hiszpańskich. W 1951 r. założono Stowarzyszenie Polskich Kombatantów. Hiszpańskie SPK było częścią organizacji zrzeszającej byłych polskich żołnierzy z siedzibą w Londynie³⁹. Najaktywniejsi i najbardziej twórczy przedstawiciele Polonii hiszpańskiej – poeta Józef Łobodowski, Mirosław Sokołowski, Karolina Babecka, Kazimierz Tylko utworzyli z inicjatywy rządu hiszpańskiego polską sekcję *Radio Nacional de Madrid* (1949-1976). Choć audycje sekcji skierowane były do Polaków w kraju⁴⁰, to pełniły również ważną funkcję integracyjną w życiu polskiej kolonii w Hiszpanii. Jak zauważa Irena Szypkowska, dzięki tej audycji „Madryt stał się jednym z najważniejszych ośrodków życia emigracyjnego, oddziałującego na kraj i na Polaków rozproszonych po świecie”⁴¹.

Na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych działalność organizacyjna Polonii hiszpańskiej znalazła się w stagnacji. Można wskazać dwie przyczyny tego stanu. Po pierwsze – podeszli wiekiem przedstawiciele emigracji powojennej wycofali się z życia publicznego, a niektórzy z najważniejszych jej przedstawicieli zmarli (np. Józef Łobodowski i kapelan Polskiej Misji Katolickiej, ks. Marian Walorek zmarli w 1988 r.). Po drugie – napływający coraz liczniej emigranci ekonomiczni traktowali Hiszpanię jako kraj przejściowy na drodze za Ocean i byli traktowani przez hiszpańską administrację jak emigranci tranzytowi. Sytuacja ta uniemożliwiła stworzenie jakiegokolwiek struktury formalnej skupiającej Polaków. Dodatkowo, trudne warunki życia, brak zainteresowania ze strony rządu hiszpańskiego oraz brak uregulowanej sytuacji prawnej powodowały, że byli polscy emigranci koncentrowali

³⁹ W tym czasie powstało w Hiszpanii jeszcze kilka pomniejszych stowarzyszeń polskich będących przeważnie filiami światowych organizacji i stowarzyszeń polonijnych: Koło Związku Ziemi Wschodnich RP, Komisja Skarbu Narodowego Rządu RP na Hiszpanię, oddział Związku Młodych Polskich Federalistów czy Stowarzyszenie Techników Polskich.

⁴⁰ Audycje radia Madryt cieszyły się dużą popularnością wśród słuchaczy w Polsce, zwłaszcza przed powstaniem Radia Wolna Europa. Por. J. C i e c h a n o w s k i, *Movimientos migratorios polacos de carácter político durante la Segunda Guerra Mundial*, „La Musa Digital” 2005, nr 6. <http://www.uclm.es/lamusa/index.asp?accion=mono&numero=6> (data konsultacji 14 lutego 2006).

⁴¹ I. S z y p k o w s k a, *Łobodowski. Od ‘Atamana Łobody’ do Seniora ‘Lobo’*, Warszawa 2001, s. 146.

się na zapewnieniu sobie i swym rodzinom podstawowych środków do życia. W tych trudnych okolicznościach jedynym miejscem integrującym w Hiszpanii Polaków tak ze „starej” jak i „nowej” emigracji stała się polska Misja Katolicka w Madrycie.

W ciągu ostatnich piętnastu lat można zaobserwować wzrost aktywności polonijnej w Hiszpanii. Wyraża się on między innymi w coraz większej liczbie organizacji, a także coraz liczniejszym i aktywniejszym uczestnictwem Polaków w podejmowanych przez nie przedsięwzięciach. Istotny wpływ na te zmiany postaw ma wyodrębnienie się w zbiorowości polskich emigrantów grupy osób, które zdecydowały się na osiedlenie w Hiszpanii na stałe lub na dłuższy czas. Z tej kategorii emigrantów wywodzi się większość działaczy polonijnych. Są to osoby mające ustabilizowaną sytuację zawodową i dobrze znające język oraz kulturę Hiszpanii. Nie bez znaczenia dla rozwoju działalności polonijnej jest również postawa władz hiszpańskich. Intensywny napływ imigrantów spowodował, że niemal 7% ludności tego kraju stanowią obcokrajowcy⁴². Sytuacja wielokulturowości zmusiła administracje krajowe i lokalne do podjęcia działań mających na celu integrację społeczną imigrantów i stworzenie ram pozwalających na współżycie w sytuacji dużego zróżnicowania kulturowego. W realizowanych przez administrację planach integracyjnych ważnymi partnerami są organizacje etniczne. Powstające stowarzyszenia mogą więc liczyć na wsparcie ze strony władz lokalnych i krajowych.

Najstarszą organizacją polskiej emigracji po 1989 r. w Regionie Autonomicznym Madrytu jest stowarzyszenie Orzeł Biały. Powstało ono w 1993 r. w Alcalá de Henares i zostało założone przez ludzi widzących potrzebę skupienia młodej polskiej emigracji zarobkowej. Główne cele Stowarzyszenia to edukacja dzieci i młodzieży emigrantów polskich przez podtrzymywanie znajomości języka, tradycji i kultury polskiej oraz organizacja integracyjnych imprez kulturalnych i sportowych. W tym celu stworzono między innymi sobotnią szkołę polonijną. W początkowej fazie istnienia działacze organizacji prowadzili również Dom Polski – miejsce spotkań emigrantów. W 1995 r. odbyły się tam Dni kultury polskiej, które obejmowały wieczór poetycki, spotkania z przedstawicielami konsulatu polskiego oraz wielu hiszpańskich instytucji. W Domu Polskim działał polski bar i biblioteka, a dzięki telewizji satelitarnej dostępne były polskie programy. W ramach działalności organizacji powstał także folklorystyczny zespół *Krakowiak*. W roku 2001, w ramach projektu miast bliźniaczych, organizacja Orzeł Biały doprowadziła do zbliże-

⁴² A r a n g o, *Inmigración*, s. 169-171.

nia hiszpańskiego miasta Alcalá de Henares z Lublinem. Z tej okazji na ulicach tego hiszpańskiego miasteczka odbył się festyn, na którym wystąpili artyści polscy z Lublina, z Alcalá de Henares oraz muzycy hiszpańscy⁴³. Organizacja pełni również rolę pośrednika i rzecznika interesów Polaków w kontaktach z władzami lokalnymi. Działacze Orła Białego zaangażowali się w realizację programów mających na celu pomoc w integracji społecznej imigrantów.

W czerwcu 1994 r. w Madrycie, dzięki inicjatywie osób polskiego pochodzenia, powstało Hiszpańsko-Polskie Stowarzyszenie Kulturalne Forum. Główne cele Stowarzyszenia to promocja kultury polskiej w Hiszpanii: koncerty artystów polskich i hiszpańskich, wieczorki literackie i muzyczne, organizacja kursów języka polskiego dla Hiszpanów, podtrzymywanie znajomości języka, tradycji i kultury polskiej wśród emigrantów i ich dzieci – prowadzenie sobotniej szkoły polonijnej i kursów metodycznych dla nauczycieli polonijnych, współpraca z kulturalnymi instytucjami polskimi i hiszpańskimi. Stowarzyszenie organizuje również coroczne imprezy okolicznościowe – bal karnawałowy, spotkania opłatkowe itp.⁴⁴

W październiku 1998 r. w Kraju Basków zostało zarejestrowane Stowarzyszenie Kulturalne Baskijsko-Polskie Arrano-Zuria (po baskijsku Orzeł Biały). Jak podkreśla jeden z założycieli i zarazem prezes organizacji Jerzy Ziemkiewicz, jej powstanie sformalizowało trwającą od wielu lat działalność społeczną i kulturalną środowiska polskiego w tym regionie. Organizacja liczy aktualnie 62 członków i skupia przede wszystkim profesjonalistów i przedstawicieli wolnych zawodów, którzy osiedlili się w tym regionie w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych. Coraz liczniejszą grupę stanowią małżonkowie (tak Polacy jak i Hiszpanie) z rodzin mieszanych oraz osoby przybyłe do Kraju Basków w poszukiwaniu pracy w ostatnich latach. Działalność stowarzyszenia ma w głównej mierze charakter kulturalny. Organizowane są między innymi koncerty muzyki polskiej z okazji świąt narodowych. Stowarzyszenie pomaga w sprowadzaniu polskich zespołów folklorystycznych na koncerty i festiwale kultury ludowej odbywających się w Kraju Basków oraz współorganizuje festiwal muzyki antycznej. W latach 1999-2001 stowarzyszenie wydawało biuletyn informacyjny. Duże rozproszenie terytorialne środowis-

⁴³ Informacje o organizacji Orzeł Biały zostały przez nas zebrane w 2004 r. w trakcie wywiadu przeprowadzonego z Barbarą Kurasz, członkiem zarządu organizacji.

⁴⁴ Informacje o organizacji Forum zostały przez nas zebrane w trakcie wywiadów przeprowadzonych z członkami organizacji oraz prezes M. Małaśnicką w 2004 r., podczas obchodów dziesięciolecia istnienia stowarzyszenia Forum.

ka polskiego w tym regionie nie pozwala na utworzenie szkoły. Wspólnie ze stowarzyszeniem Wspólnota Polska organizacja podejmuje akcje rozprowadzania książek do nauki języka polskiego w rodzinach mieszanych⁴⁵.

Jesienią 1999 r. w miejscowości Fuengirola powstał Klub Polski Fuengirola (zarejestrowany oficjalnie w 2000 r.). Jego założycielami byli polscy emigranci, którzy całe życie zawodowe lub większą jego część spędzili na obczyźnie, głównie w krajach skandynawskich i w Wielkiej Brytanii, zaś na starość postanowili osiedlić się w Hiszpanii. Z czasem do organizacji zaczęli wstępować młodzi Polacy, którzy w te rejony przybyli w celach zarobkowych z Polski lub innych krajów. Są wśród nich muzycy, lekarze, prawnicy. Celem stowarzyszenia jest organizacja imprez kulturalnych promujących Polskę w Hiszpanii, a także integracja Polaków mieszkających w tym regionie Hiszpanii. Dzięki aktywności swoich członków Stowarzyszenie do tej pory zorganizowało spotkania muzyczno-literackie z udziałem przedstawicieli polskiego świata kultury, koncerty, występy zespołów folklorystycznych, wspólne wycieczki, degustacje potraw kuchni polskiej. Od 2001 r. Klub Polski reprezentuje Polskę w Międzynarodowym Świącie Narodów organizowanym wiosną każdego roku w Fuengirola⁴⁶.

Własną organizację mają również Polacy w Katalonii. Stowarzyszenie Kulturalne Katalońsko-Polskie (Associació Cultural Catalanopolonesa) powstało w połowie 2000 r. Stowarzyszeniu przyświeca cel rozpowszechniania kultury polskiej w Katalonii, katalońskiej w Polsce, a tradycji obu narodów – na świecie. W tej chwili organizacja liczy około 70 członków (Polaków i Katalończyków) oraz wielu sympatyków. Działalność kulturalna Stowarzyszenia opiera się głównie na organizacji imprez promujących dorobek intelektualny obu narodów. Do tej pory Stowarzyszenie Kulturalne Katalońsko-Polskie było gospodarzem koncertów muzyki polskiej, katalońskiej i hiszpańskiej, wystaw polskich artystów plastyków, a także organizowało inscenizacje teatralne. Przy organizacji działają także: biblioteka i wideoteka dzieł i filmów polskich. Stowarzyszenie co roku reprezentuje kulturę polską na wielu uroczystościach katalońskich *Festa de la Diversitat*, *Fiesta de la Convivencia*, *Joc Encuentro con Jovenes* oraz na spotkaniach organizowanych z okazji świąt takich, jak np. Bożego Narodzenia, Wielkanocy, mikołajek i andrzejek. Organizacja ma również cele edukacyjne – prowadzi pięciostopniowe kursy języka polskiego

⁴⁵ Informacje uzyskane od prezesa stowarzyszenia, Jerzego Ziemkiewicza oraz ze strony internetowej stowarzyszenia: <http://www.poloniaeuskadi.org/> (data konsultacji 1 września 2006).

⁴⁶ <http://www.polonia.es/x.php/1,9/Polacy-w-Hiszpanii.html> (data konsultacji 19 lipca 2006).

dla Katalończyków, a także, od października 2002 r., sobotnią szkołę polonijną dla dzieci⁴⁷.

Wiosną 2001 r. powstało Stowarzyszenie Polaków na Majorce. Organizacja liczy obecnie 70 członków. Głównym celem działalności jest integracja rodaków osiedlających się na wyspie, szerzenie kultury i historii Polski zarówno wśród Polaków, jak i Hiszpanów, a także podtrzymywanie tradycji narodowych i religijnych. Stowarzyszenie przygotowuje między innymi spotkania upamiętniające polskie święta narodowe oraz uroczystości religijne o typowo polskim charakterze (np. święto Matki Boskiej Częstochowskiej). Od października 2005 r. Stowarzyszenie prowadzi nieodpłatnie niedzielną szkołę języka polskiego dla dzieci. Prowadzone są również kursy języka hiszpańskiego dla dorosłych. Przy organizacji działa biblioteczka literatury polskiej⁴⁸.

Od 2001 r. działa w Madrycie Stowarzyszenie Polaków w Hiszpanii Nasz Dom – Nuestra Casa. W jego powołaniu do życia nie mały udział miała kapelania polska w Madrycie, która udostępniła stowarzyszeniu sale katechetyczne. Głównym celem organizacji jest działalność kulturalna i sportowa. Nasz Dom organizuje cykle spotkań kulturalnych. Jesienią, w ramach występów pt. *Artyści polscy dla Polonii hiszpańskiej*, oraz wiosną, na imprezę plenerową z cyklu *Noc świętojańska*, co roku zapraszani są kolejni artyści polskiej sceny rozrywkowej. W okresie zimowym organizowane są bale: sylwestrowy oraz karnawałowy, w których biorą również udział zaprzyjaźnieni Hiszpanie. Poza tym Nasz Dom bierze udział w zbieraniu datków na polską akcję Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy, pomaga w organizacji kolonii dla dzieci, zaprasza członków i sympatyków na pikniki, grzybobrania czy spotkania świąteczne. Organizacja stworzyła drużynę piłkarską i zespół ludowy.

Według naszych danych w 2002 r. w różnych miejscach Hiszpanii powstały aż trzy organizacje polonijne. W Saragossie zarejestrowano Stowarzyszenie Kulturalne Polsko-Aragońskie. Liczy ono około 50 członków i sympatyków. Jego głównym celem jest integracja Polaków rozsianych po całym regionie aragońskim oraz podtrzymywanie ich więzi z krajem rodzimym. Organizowane są spotkania i wspólne wyjazdy. W roku 2003, przez krótki okres działała polska szkoła niedzielna. Zajęcia zostaną wznowione w 2007 r. Innym wymiarem działalności stowarzyszenia jest wsparcie udzielane nowo przybyłym imigrantom z Polski. Prowadzone są konsultacje dotyczące praw i zagadnień związanych z rejestracją pobytu i uzyskaniem dostępu do świadczeń socjal-

⁴⁷ <http://www.kgbarcelona.org/indexpl.html> (data konsultacji 1 sierpnia 2006).

⁴⁸ Informacje zostały udzielone przez prezesa Stowarzyszenia, Jolantę Kleszcz.

nych. Stowarzyszenie pomaga w nawiązywaniu kontaktów między aragońskimi przedsiębiorcami i Polakami poszukującymi pracy. Organizacja reprezentuje również lokalne środowisko polonijne oraz popularyzuje polską kulturę poprzez uczestnictwo w spotkaniach i festynach organizowanych przez władze lokalne⁴⁹.

W 2002 r. na Wyspach Kanaryjskich został powołany Związek Casa Polska Wysp Kanaryjskich. Na początku swego istnienia liczył niewielu członków, głównie polskiej narodowości. W przyszłości ma plany integracji Polaków mieszkających na Wyspach Kanaryjskich oraz promocji Polski na tych terenach⁵⁰.

Najmłodszą organizacją polonijną działającą w Regionie Autonomicznym Madrytu jest powstała w 2002 r. Polonica – Stowarzyszenie Rodziców Dzieci Mówiących po Polsku z siedzibą w Alcalá de Henares. Jej głównym celem jest podtrzymywanie więzi z Polską poprzez edukację dzieci emigrantów w sobotniej szkole polonijnej. Nauczyciele oraz rodzice organizują uroczyste obchody świąt, pikniki, wyjazdy nad rzekę i innego rodzaju imprezy integracyjne⁵¹.

W marcu 2006 r. w Santiago de Compostela zarejestrowano Polskie Stowarzyszenie Kulturalne w Galicji. Celem tej liczącej ok. 40 osób organizacji jest przede wszystkim skupienie osób polskiego pochodzenia i wszystkich związanych w jakikolwiek sposób z Polską i wspólnymi siłami propagowanie kultury polskiej w Galicji. Członkowie stowarzyszenia organizują spotkania mające na celu przybliżenie kultury polskiej Hiszpanom z Galicji (np. prezentacja polskich zwyczajów wielkanocnych)⁵².

W trakcie wywiadów przeprowadzonych z przedstawicielami organizacji polonijnych w Hiszpanii, zauważyliśmy, że ich ocena stopnia zaangażowania społeczności polskiej w działalność polonijną jest negatywna. Zainteresowanie działalnością stowarzyszeń polonijnych wśród zamieszkałych w Hiszpanii Polaków znajduje się znacznie poniżej oczekiwań działaczy. Jako jedną z głównych przyczyn takiego stanu rzeczy wskazać można specyfikę aktualnej emigracji za Pireneje. Polacy przybywający do Hiszpanii czynią to z zamiarem

⁴⁹ Informacje uzyskane od prezes Stowarzyszenia, Grażyny Opińskiej.

⁵⁰ <http://www.polonia.es/x.php/1,9/Polacy-w-Hiszpanii.html> (data konsultacji 19 lipca 2006). Jednak z informacji uzyskanych od Polaków mieszkających na Wyspach Kanaryjskich wynika, że do lipca 2006 r. Związek Casa Polska Wysp Kanaryjskich nie rozwinął swej działalności.

⁵¹ Informacje dotyczące organizacji uzyskaliśmy od nauczycielek szkoły w 2004 i 2005 r.

⁵² Informacje o Polskim Stowarzyszeniu Kulturalnym w Galicji uzyskaliśmy od Ewy Pawłowskiej, prezes organizacji.

jak najszybszego zarobku i powrotu do kraju. Zauważyć jednocześnie można, że wyjazd o charakterze czasowym przeobraża się niejednokrotnie w emigrację *de facto* stałą. Moment powrotu do kraju jest jednak często odkładany na bliżej nieokreśloną przyszłość, co wynika z lęku przed obniżeniem standardów życia oraz z powodu coraz lepszej znajomości realiów hiszpańskich. Wielu emigrantów żyje więc w atmosferze tymczasowości i poczuciu rozdarcia między Hiszpanią, gdzie można zarobić pieniądze odpowiadające aspiracjom konsumpcyjnym, a Polską, gdzie znajduje się krąg społeczny, z którym się identyfikują. Takie życie „w zawieszaniu” powoduje, że wielu Polaków mieszkających w Hiszpanii ogranicza swoje kontakty do wąskiego grona członków rodziny i przyjaciół, a relacje ze społecznością polonijną sprowadzają się do biernego uczestnictwa w życiu lokalnego kościoła polskiego⁵³.

1. PRASA POLONIJNA

Prasa polonijna jest ważnym elementem pozwalającym utrzymać kontakt z życiem kulturalnym i społecznym tak w ojczyźnie, jak i między Polakami znajdującymi się na obczyźnie. Zdawali sobie z tego sprawę już członkowie kolonii polskiej w okresie powojennym. W latach 1947-1948 środowisko polskich stypendystów Akcji Katolickiej Dzieła Pomocy Studentom zaczęło wydawać miesięcznik „Przed jutrem”⁵⁴. Ważną rolę w przybliżaniu polskiemu i hiszpańskiemu czytelnikowi historii i aktualnych zagadnień politycznych, społecznych i kulturalnych związanych z Polską miał miesięcznik „Polonia. Revista ilustrada” (1955-1969). Gazeta ukazywała się w języku hiszpańskim i była wydawana przez Polski Czerwony Krzyż w Hiszpanii⁵⁵. W latach 1966-1968 ks. Marian Walorek wydawał miesięcznik „Inter Nos”. Pismo było skierowane do Polaków w całej Hiszpanii. Publikowano w nim wiadomości z życia Kościoła, a także informacje z życia kolonii polskiej w Hiszpanii⁵⁶.

Pierwszym pismem skierowanym do przedstawicieli emigracji ekonomicznej był, ukazujący się w latach 1993-1996, miesięcznik „Polonia”⁵⁷. Pismo ukazywało się dzięki entuzjazmowi oraz wielkiemu nakładowi sił i środków

⁵³ N a l e w a j k o, *Imigranci polscy*, s. 94-96.

⁵⁴ B a n a s z e k, *Polonia hiszpańska*, s. 180.

⁵⁵ A. M i e l c z a r e k, *Información y propaganda en Polonia. Revista ilustrada (1955-1969), publicación periódica de la colonia polaca en España*, w: *España en Europa. Historia, contactos, viajes*, red. P. Sawicki, Wrocław 2004, s. 125-134.

⁵⁶ M. P. M a l i n o w s k i - R u b i o, *Polacy w Hiszpanii*, „Przegląd Polonijny” 17(1991), z. 2, s. 82.

⁵⁷ Pełny tytuł miesięcznika brzmiał: „Polonia. Boletín informativo de la colonia polaca en España” [Polonia. Biuletyn informacyjny kolonii polskiej w Hiszpanii].

Andrzeja i Danuty Dworskich. Małżeństwo Dworskich było wydawcami, kolporterami i autorami większości artykułów publikowanych w „Polonii”. Ambicją autorów było stworzenie pisma będącego płaszczyzną spotkania i wymiany informacji między wszystkimi Polakami przybywającymi w Hiszpanii bez względu na okoliczności i motywy ich przyjazdu do tego kraju. W miesięczniku można było przeczytać wywiady z przedstawicielami powojennej migracji, zapowiedzi i recenzje z wystaw polskich plastyków oraz koncertów polskich muzyków. Stałą rubrykę zajmowały artykuły o przedstawicielach Polonii hiszpańskiej, którzy, dzięki swej pracy, na zawsze wpisali się w historię społeczności polskiej na Półwyspie Iberyjskim. W piśmie zamieszczano również informacje i rady dotyczące procedur legalizacyjnych dla nowo przybyłych, ogłoszenia o miejscach pracy oraz mieszkaniach do wynajęcia. Oprócz tego miesięcznik zawierał komentarze do wydarzeń bieżących w Polsce i w Hiszpanii oraz przedruki z prasy hiszpańskiej i polskiej.

W marcu 1995 r. stowarzyszenie Orzeł Biały z Alcalá de Henares rozpoczęło współpracę z lokalną gazetą „Diario de Alcalá de Henares”. Od ponad 10 lat nieprzerwanie, co tydzień, w gazecie tej ukazuje się strona o nazwie „Archipelag”. Wkładka ta jest w całości publikowana w języku polskim. Komentowane są w niej wydarzenia z Polski i Hiszpanii. „Archipelag” zawiera również wiadomości odnoszące się do życia polonijnego w Alcalá de Henares i w całym regionie madryckim. Zamieszczane są oferty pracy oraz reklamy produktów i usług skierowanych do polskiego odbiorcy.

Przez dwa lata od 1997 r. kapłani z Alcalá de Henares wraz z kilkoma świeckimi współpracownikami wydawali biuletyn duszpasterski „Okruchy”, poświęcony życiu religijnemu na obczyźnie. Po kilkuletniej przerwie, od maja 2002 r., działający przy polskiej kapelanii w Alcalá de Henares Ruch Apostolatu Emigracyjnego rozpoczął wydawanie miesięcznika „Emigrant”⁵⁸. Artykuły w nim zawarte poświęcone są głównie tematyce religijnej i aktualnym wydarzeniom w kapelanii (rubryka „Więści z naszej Kapelanii”), ale mieszczą się tu również stałe rubryki dla dzieci (opowiadania, konkursy o tematyce religijnej) oraz porady domowe i przepisy kulinarne. Dzięki pracy i poświęceniu kilkuosobowej redakcji, co miesiąc w domowych warunkach pismo jest składane, drukowane i rozdawane po polskiej mszy świętej w Alcalá de Henares i Torrejón de Ardoz.

⁵⁸ „Emigrant. Miesięcznik Ruchu Apostolatu Emigracyjnego w Hiszpanii”. Biuletyn do użytku wewnętrznego. Redaguje Grupa Ruchu Apostolatu Emigracyjnego w Alcalá de Henares pod kierunkiem Marii Kasprzak.

W latach 2002-2003 w madryckiej dzielnicy Vicálvaro ukazywało się pismo „Głos Kazimierza”. Miesięcznik był przygotowywany przez grupę Polaków działających przy parafii świętych Walentego i Kazimierza. Na 12 stronach znaleźć można było informacje na temat wydarzeń w Polsce, aktualności dotyczące Polonii w Hiszpanii oraz wiadomości z życia wspólnoty parafialnej i dzielnicy. Pismo wydawano w nakładzie 100 egzemplarzy i udostępniane było bezpłatnie⁵⁹.

Środowisko polonijne w Barcelonie od maja 2005 r. wydawało „Biuletyn Informacyjny” – ośmiostronicową gazetkę zawierającą głównie informacje o spotkaniach i imprezach polonijnych. Na łamach „Biuletynu” zamieszczane były również opowiadania czytelników, anegdota, a stałą rubrykę miały kąciki: kulinarny, turystyczny oraz ogłoszeń drobnych i informacji. Od marca 2006 r. wydawanie „Biuletynu” zostało wstrzymane. W jego miejsce w katalońskiej stacji telewizyjnej BTV co dwa tygodnie nadawane są kulturalne wiadomości polonijne⁶⁰.

2. DUSZPASTERSTWO POLONIJNE

W 1948 roku przybył do Madrytu ks. Marian Walorek, który od razu bardzo pręźnie zajął się organizacją życia religijnego i kulturalnego Polonii, reprezentując na hiszpańskiej ziemi Polską Misję Katolicką⁶¹. Oprócz podstawowego posłannictwa duszpasterskiego – niedzielnych mszy świętych czy spowiedzi – Misja inicjowała różnego rodzaju akcje religijne (pielgrzymki, uroczyste obchody świąt narodowych), społeczne (wspomaganie najuboższych czy samotnych Polaków na obczyźnie) oraz kulturalne. W salach katechetycznych kościoła członkowie PMK organizowali projekcje polskich filmów fabularnych, koncerty, spotkania ze sławnymi Polakami, naukę języka polskiego dla Hiszpanów⁶².

Ilościowe i jakościowe przeobrażenie środowiska polskiego w Hiszpanii miały wpływ również na zmianę charakteru działalności duszpasterskiej. Wobec dynamicznego rozrostu społeczności polonijnej w Hiszpanii znacznie zwiększyła się liczba ośrodków duszpasterskich i kapelanii. Oprócz posługi kapłańskiej polskie kościoły są – jak już wspominaliśmy – ośrodkami życia polonijnego pełniącymi ważną rolę integracyjną. Przy kościołach działa szereg

⁵⁹ Informacja uzyskana od współzałożyciela pisma, ks. Marka Raczkiewicza.

⁶⁰ Informacje dotyczące „Biuletynu Informacyjnego” oraz wiadomości polonijnych w TV uzyskaliśmy od Joanny Glas, założycielki pisma.

⁶¹ B a n a s z e k, *Polonia hiszpańska*, s. 163-164.

⁶² Tamże, s. 168-170.

organizacji i grup o charakterze kulturalnym oraz oświatowym. Przy wielu kapelaniach powstają grupy wsparcia udzielające pomocy potrzebującym rodakom.

W Madrycie działa kapelania księży werbistów (w Parroquia Nuestra Señora de la Paz), którym podlega również kościół w Getafe. Oprócz działalności duszpasterskiej księży wspierają akcje społeczne – organizują kursy języka hiszpańskiego, pomagają w legalizacji pobytu czy w przypadku problemów z policją, niekiedy są też pośrednikami w znalezieniu pracy⁶³. Msze polskie w stolicy odbywają się także w Parroquia Santo Domingo de Guzman, przy stacji metra Aluche oraz w Vicálvaro, w Parroquia de San Valentín y San Casimiro i w Móstoles (Parroquia Santa María de la Alegria). W podmadryckim mieście Alcalá de Henares istnieje kapelania polska prowadzona przez księży z Towarzystwa Chrystusowego (msze święte odprawiane są w Ermita S. Lucia oraz w Parroquia S. Bartolome). W niedzielę i święta księży odprawiają również msze dla Polaków mieszkających w Torrejon de Ardoz (Ermita S. Isidro). Pod egidą Kościoła polskiego w Alcalá de Henares działa Ruch Apostolatu Emigracyjnego. Jego członkowie spotykają się na codziennej modlitwie, pomagają także w organizacji uroczystości kościelnych.

W Andaluzji, w związku z coraz większą liczbą pracowników kontraktowych zatrudnionych do prac polowych (głównie do zbioru i sadzenia truskawek), zaistniała silna potrzeba zatrudnienia polskiego duszpasterza do sprawowania posługi kapłańskiej. Konferencja Episkopatu Hiszpanii poprosiła polskich księży z Towarzystwa Chrystusowego o pomoc w rozwiązaniu tej kwestii i oddelegowanie na te tereny polskiego misjonarza. Od 2001 r. misję duszpasterską na południu Hiszpanii prowadzili wymiennie polscy księży chrystusowcy pracujący na co dzień w innych regionach Półwyspu Iberyjskiego. Jednak – jak zauważa ks. Andrzej Glanc, kapłan sprawujący posługę w Andaluzji w latach 2002-2005 – msze święte nie cieszą się dużym powodzeniem wśród Polaków, zazwyczaj bierze w nich udział najwyżej kilkadziesiąt osób (nieco więcej w okresie świątecznym lub z powodu ważnych wydarzeń, np. po zamachach terrorystycznych w Madrycie 12 marca 2003 i po śmierci Jana Pawła II)⁶⁴.

⁶³ Na mszach polskich, oprócz ogłoszeń duszpasterskich, podawane są również informacje o wolnych miejscach pracy oraz tanich mieszkaniach i pokojach do wynajęcia. Zob. też: M. N a l e w a j k o, *Tworzenie się społeczności polskiej w Regionie Autonomicznym Madrytu*, w: *Hiszpania-Polska. Spotkania*, red. E. E. Gonzalez, M. Nalewajko, Warszawa: Neriton 2003, s. 134.

⁶⁴ Informacje uzyskane od ks. Andrzeja Glanca.

Msze w języku polskim odprawiane są także w innych miastach Hiszpanii. Z informacji uzyskanych od Polaków mieszkających w Hiszpanii wynika, że liturgia w języku polskim odprawiana jest w każdą niedzielę w Barcelonie (w kościele San Jaume), w Walencji (w kościele Santos Juanes), w Torrevieja (w kościele San Roque), w Alicante (w kościele San Blas) oraz na Majorce (w kościele Santa Cruz). Natomiast w każdą pierwszą niedzielę miesiąca można uczestniczyć we mszy polskiej w Saragossie, w Bilbao (w kościele San Miguel) oraz na Wyspach Kanaryjskich w Santa Cruz. Coraz częściej posługę duszpasterską w środowiskach Polaków w Hiszpanii sprawują polscy księża sprowadzeni do pracy w parafiach hiszpańskich, w których coraz boleśniej odczuwany jest brak powołań kapłańskich. Są to głównie księża misjonarze powracający z pracy misyjnej w Ameryce Łacińskiej, a także kapłani sprowadzeni z Polski na podstawie umów między diecezjami obu krajów. W wielu przypadkach praca w środowisku polskim jest wyrazem dobrej woli duszpasterzy i odpowiedzią na wyrażone przez rodaków zapotrzebowanie. Jest tak między innymi w prowincji Segovia, gdzie w okolicznych parafiach wiejskich sprawuje posługę czterech polskich księży, którzy dodatkowo otaczają opieką duszpasterską społeczność polską w tym mieście⁶⁵.

3. INNE WYMIARY ŻYCIA POLONIJNEGO

Poza opisanymi wcześniej zinstytucjonalizowanymi formami działalności polonijnej zaobserwować można również wiele innych, rzec by można, oddolnych rodzajów aktywności. W większości przypadków są one podejmowane w celu osiągnięcia doraźnych celów, takich jak zyski ze sprzedaży polskich produktów, chęć uprawiania sportu etc. Jednakże z punktu widzenia socjologicznego te drobne i spontaniczne działania odgrywają istotną rolę integrującą polskie środowiska i podtrzymującą łączność z krajem.

W życiu społeczności polskiej w Madrycie ważną instytucją jest tzw. *polski rynek*, który odbywa się w każdą niedzielę na jednym z parkingów w dzielnicy Aluche. Kluczową rolę mają drobni przewoźnicy, przybywający do Madrytu z tygodniową częstotliwością. Samochody przekształcają się w stragany, na których można nabyć polską żywność, prasę oraz trudne do osiągnięcia w Hiszpanii towary codziennego użytku. Krążący między Polską a Hiszpanią przewoźnicy nieformalnie świadczą również usługi przewozowe oraz pocztowe. *Polski rynek* jest również miejscem kontaktów towarzyskich

⁶⁵ <http://www.periodistadigital.com/religion/object.php?o=208940> (konsultacje 23 sierpnia 2006).

oraz wymiany informacji między Polakami zamieszkałymi w Madrycie. Niedzielna wizyta na Aluche stała się dla wielu emigrantów elementem niedzielnej rutyny, podobnie jak uczestnictwo w mszy świętej w jednym z polskich kościołów. Polski rynek jest zatem jednym z elementów podtrzymania więzi z miejscem pochodzenia i – co ważne – z ich rodzimymi wspólnotami lokalnymi, przewoźnicy pochodzą bowiem z tych samych regionów, z których wywodzą się emigranci⁶⁶. Oprócz prasy i listów kierowcy „przywożą” więc również wiadomości dotyczące codziennych spraw i problemów dotyczących społeczności lokalnych. Można więc powiedzieć, że działalność *rynku* w życiu madryckiej zbiorowości polonijnej jest swoistym przejawem transnacjonalizmu na małą skalę (*small scale transnationalism*), czyli aktywności przynależącej do sfery życia codziennego, przejawiającej się w drobnych i rutynowych czynnościach łączących emigrantów z miejscem macierzystym⁶⁷.

Z roku na rok rośnie również liczba przedsiębiorstw zakładanych przez Polaków, których usługi i produkty przeznaczone są przede wszystkim dla polskiego odbiorcy. W ostatnim okresie w Madrycie i kilku okolicznych miejscowościach zostały otwarte polskie sklepy. W podstołecznych miastach Alcalá de Henares i Parla działają z kolei polskie bary. W Madrycie założona została również polska piekarnia. Oprócz funkcji handlowej polskie punkty usługowe pełnią również rolę miejsc pośredniczących w wymianie informacji dotyczących pracy i wynajęcia mieszkania. W większości z nich znajdują się specjalne tablice, na których można zamieścić lub zapoznać się z tego typu ogłoszeniami.

Dla młodych polskich emigrantów w Hiszpanii bardzo ważną częścią życia jest sport. W Madrycie i pozostałych miejscowościach regionu działają liczne zespoły piłkarskie. Są one tworzone zarówno przy stowarzyszeniach polonijnych (na przykład wspomniany już zespół piłkarski przy stowarzyszeniu Nasz Dom, zespół „Białe Orły” przy stowarzyszeniu Orzeł Biały), jak i powstają spontanicznie, z inicjatywy piłkarzy amatorów zbierających się, aby grać wspólnie w piłkę (na przykład zespół „Chrząszcze” z podmadryckiej miejscowości Getafe, zespół „Madrid” z madryckiej dzielnicy Aluche). Wiele z tych grup piłkarskich jest sponsorowanych przez Polaków prowadzących działalność gospodarczą w Hiszpanii. Polskie zespoły piłkarskie grają w popularnych w Hiszpanii „ligach” dzielnicowych. Co roku odbywają się również

⁶⁶ Przekonać się o tym można obserwując tablice rejestracyjne minibusów na wspomnianym rynku. Większość pojazdów jest zarejestrowana w powiatach Podkarpacia i Małopolski.

⁶⁷ K. B u r e l l, *Small-Scale Transnationalism: Homeland Connections and the Polish 'Community' in Leicester*, „International Journal of Population Geography” 2003, nr 9, s. 323-335.

turnieje lokalnych polonijnych zespołów piłkarskich. W maju 2006 r. turniej ten został zorganizowany przez stowarzyszenie Forum i wzięło w nim udział 8 zespołów z regionu madryckiego. Dzięki wytrwałości grupki polskich miłośników piłki nożnej powstała również polska reprezentacja, która bierze udział w małych mistrzostwach świata (*Mundialito*), rozgrywanych między reprezentacjami piłkarskimi imigrantów w Hiszpanii.

Współcześnie, oprócz organizacji, dużą rolę w wymianie informacji między Polakami w Regionie Autonomicznym Madrytu, w całej Hiszpanii, a także w kraju i na świecie mają strony internetowe poświęcone tematyce hiszpańskiej i emigracji do Hiszpanii. W tej chwili istnieją dwie tego typu witryny – założona w Madrycie, w Vicálvaro www.poloniamadryt.net oraz stworzona przez polskich sympatyków Hiszpanii www.hiszpania-online.com. Hiszpańska strona polonijna informuje o wydarzeniach na świecie, w Hiszpanii oraz Polsce. Link *Vicalvaro* zawiadamia o uroczystościach polonijnych (Pierwszej Komunii Świętej polskich dzieci, jasełkach, meczach piłkarskich itp.). Przeglądając tę witrynę można też zapoznać się ze składem polonijnych drużyn piłkarskich – Orzeł i Meteor. Strona www.poloniamadryt.net służy również przekazywaniu informacji o imprezach organizowanych przez stowarzyszenia polonijne. Bardzo chętnie odwiedzana podstrona Forum służy wymianie spostrzeżeń dotyczących możliwości znalezienia pracy, ostrzega przed nieuczciwymi pracodawcami. Tu wymienia się myśli i refleksje nad sytuacją społeczną i ekonomiczną emigrantów, ale również kulturą kraju osiedlenia. W końcu, dzięki tej stronie, zawiązują się znajomości i przyjaźnie między Polakami na obczyźnie.

Witryna internetowa miłośników Hiszpanii www.hiszpania-online.com skierowana jest przede wszystkim do Polaków w kraju. Ma za zadanie przybliżyć kulturę, historię i język hiszpański rodakom zainteresowanym Półwyspem Iberyjskim. Znaleźć tu można wirtualny przewodnik po kraju, informacje o kursach języka hiszpańskiego w Hiszpanii, kompendium wiedzy o sytuacji polityczno-gospodarczej kraju, zagadnienia społeczne i gospodarcze itd. Strona www.hiszpania-online.com równie chętnie odwiedzana jest przez Polaków mieszkających w Hiszpanii. Miejscem wirtualnych spotkań Polonii i miłośników Hiszpanii w kraju jest podstrona Forum. Tu, podobnie jak na stronie polonijnej, poruszane są tematy emigracji, języka hiszpańskiego i warunków życia w Hiszpanii.

*

W momencie, w którym piszemy te słowa - kilka miesięcy po zniesieniu przez Hiszpanię ograniczeń w swobodnym przepływie siły roboczej – trudno jest jeszcze określić, w jakim stopniu zmiana ta wpłynie na specyfikę życia polonijnego. Wydaje się jednak, że polska zbiorowość ewoluować będzie coraz bardziej w kierunku specyficznej wspólnoty o charakterze transnarodowym. Zniesieniu instytucjonalnych barier w osiedlaniu się i poszukiwaniu zatrudnienia w Hiszpanii towarzyszy intensywny rozwój transportu, który umożliwia szybkie i tanie podróżowanie. Internet i tanie rozmowy telefoniczne pozwalają na kontaktowanie się z osobami przebywającymi w Polsce. Zmiany te umożliwiają osobom mieszkającym i pracującym w Hiszpanii znajdować się w ciągłej łączności z miejscem pochodzenia zarówno w wymiarze lokalnym, jak i szerszym, narodowym. Z drugiej strony status obywatela Unii Europejskiej pozwala Polakom z większości praw politycznych i społecznych na równych z obywatelami Hiszpanii warunkach i zasadach, co może umocnić związki emigrantów z tym krajem. W tej sytuacji *transnarodowość* stanie się podstawową kategorią opisu zbiorowości polskiej zamieszkującej Hiszpanię.

POLES AND POLONIA IN SPAIN
AT THE TURN OF THE TWENTIETH AND TWENTY FIRST CENTURIES

S u m m a r y

The aim of the article is to describe the situation of Polish community in Spain before the restrictions on free movement of workers from new EU member states have been removed in May 2006. Firstly, we describe the history of Polish presence in Spain. We pay special attention to transformations of social and cultural features of the Polish Community in Spain in the last decades. In the next section we present main social and demographic characteristics of the current Polish migrant community in Spain: its size, age and sex structure, spatial distribution, and occupational situation. We also discuss several issues related to institutionalised community life of the Poles in Spain and its transformations. Next, there are described past and present ethnic associations and press, as well as Polish Catholic Church pastoral work among migrants. Finally, we explore several difrent aspects of informal activities of Polish migrants in Spain.

Translated by Jan Kłos